

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Верес Марії Костянтинівни
«Принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. ХХ ст. в Україні», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 – Дизайн

Актуальність обраної теми. Дисертаційне дослідження присвячене проблемі формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. ХХ ст. в Україні. Значна кількість сільських шкіл цього періоду сьогодні не використовується за своїм первинним призначенням, оскільки в останнє десятиліття в Україні активно відбувалося укрупнення сіл, в зв'язку з чим велика кількість шкіл в сільській місцевості закривається, будівлі шкіл не використовуються за призначенням, знищується декор та псується зовнішній вигляд, подекуди школи руйнують, тому питання стосовно захисту та збереження даних об'єктів є важливим на сьогоднішній день. Слід відзначити зацікавленість М.К. Верес у виборі теми і зверненні до дослідження проблем формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл України, їх збереження для подальшого пристосування під сучасні умови життя. Оскільки неналежне ставлення до середовища народних сільських шкіл спричиняє проблеми функціонування освітніх закладів в сільській місцевості, а саме: занепад сіл, погіршення соціальної та економічної ситуації в країні.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації базується на отриманих результатах здійсненого здобувачкою аналізу теоретичного і практичного вітчизняного та зарубіжного досвіду досліджень предметно-просторового середовища народних сільських шкіл. Слід зазначити належний ступінь наукової обґрунтованості висунутих авторкою теоретичних положень, рекомендацій та висновків, що забезпечується продуманим застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів пізнання.

Достовірність основних положень підтверджується:

- їх відповідністю до існуючих, з'ясованих через здійснений критичний аналіз теоретичного та практичного досвіду за обраною тематикою;
- позитивною оцінкою оприлюднених у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях та в статтях у фахових рецензованих вітчизняних і закордонних виданнях основних результатів дисертації;
- використанням для здійснення дослідження загальних та спеціальних наукових методів, а саме: критичного, історичного, порівняльного аналізу, класифікації, узагальнення, систематизації отриманих даних.

Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що отримані авторкою теоретичні і експериментальні результати здійсненого дослідження є

достовірними і науково обґрунтованими. Вони повністю відповідають поставленим меті та науковим завданням і не викликають жодного сумніву.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у:

– дослідженні становлення та розвитку предметно-просторового середовища вітчизняних народних сільських шкіл, в тому числі у порівнянні їх з зарубіжними зразками;

– виявленні особливостей предметно-просторової організації народних сільських шкіл; науковому обґрунтуванні, що предметно-просторове середовище народних шкіл України є аутентичним явищем загальнонаціонального масштабу;

– встановлено принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої половини ХХ ст., зокрема принципи контекстуальності, динамічності предметного наповнення, ергономічності, спадкоємності, екологічності, гармонізації;

– сформовано типологію орнаментів, що використовувались в оздобленні фасадів, визначено та узагальнено прийоми декорування фасадів народних шкіл України.

Удосконалено:

– класифікацію народних шкіл за стильовими та композиційно-художніми ознаками екстер'єру та інтер'єру, місткістю, віком учнів, розміщенням в оточуючому середовищі та наявністю композиційних та візуальних зв'язків;

– комплексну методику дослідження народних сільських шкіл з використанням функціонально-планувальних та композиційно-художніх особливостей предметно-просторового середовища.

Отримали подальший розвиток: методичні та практичні рекомендації стосовно проведення інвентаризації, обліку, збереження та подальших робіт з реставрації і пристосування народних сільських шкіл України початку ХХ століття. Окреслено завдання подальшого вивчення та збереження об'єктів народних шкіл першої половини ХХ століття.

Практичне значення дослідження. Отримані авторкою результати дослідження мають суттєве практичне значення. Вони можуть бути використані при інвентаризації окремих об'єктів шкіл, а також для проектування, реставрації та сучасної адаптації об'єктів історичної шкільної архітектури. Окремі частини роботи можуть бути включені до лекційних та навчальних курсів з історії та теорії дизайну і архітектури, а також опубліковані в виданнях історико-просвітницького спрямування. Теоретичні висновки дослідження можна використати у навчальному процесі (курсовому

та дипломному проектуванні), під час розроблення навчально-методичної літератури.

Результати роботи були впроваджені у роботі Київського обласного центру охорони і наукових досліджень пам'яток культурної спадщини, встановлення об'єкта охорони, обстеження технічного стану щойно виявленого об'єкта культурної спадщини «Двокласне училище» (вул. Хмельницького Богдана 30, с. Германівка, Обухівський р-н., Київська обл.). Та встановлення об'єкта охорони, обстеження технічного стану щойно виявленого об'єкта культурної спадщини «Богадільня» (вул. Олени Ковальчук, 36, с. Германівка, Обухівський р-н., Київська обл.).

Оцінка наукових публікацій. За темою дисертації здобувачкою здійснено 11 наукових публікацій у фахових наукових виданнях України – 3 статті; 2 статті в у науково-періодичних виданнях інших держав, що внесені до міжнародної наукометричної бази даних, в тому числі бази SCOPUS; 3 тези та 3 статі які додатково відображають наукові результати дисертації.

Зміст публікацій відповідає заявленим об'єкту, предмету та завданням дослідження. Їх кількість та якість відповідає вимогам п.8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Оцінка змісту, стилю та мови дисертації, її завершеності, оформлення. Дисертація складається з анотацій, переліку термінів та визначень понять, змісту, вступу, 3-х розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 217 сторінок, з яких основний текст складає 121 сторінок, рисунки – 25 та додатки – 30. Містить основні висновки за результатами проведеного дослідження та перспектив подальшого розвитку питання, аналізу шкіл, список використаних джерел з 184 найменувань, в тому числі акти впровадження – 2.

У **вступі** авторкою обґрунтована актуальність теми дослідження, показано його зв'язок з науковими програмами. Визначена мета повністю узгоджується з назвою роботи, а задекларовані завдання вказують на шляхи її досягнення. Предмет дослідження відповідає темі і не виходить за рамки об'єкту дослідження. Розкриті наукова новизна і практичне значення одержаних результатів роботи.

У першому розділі «**Теоретичні та історико-культурні передумови формування предметно-просторового середовища народних шкіл України (в порівнянні із зарубіжними аналогами)**», уточнено поняття

«предметнопросторове середовище школи», як сукупності елементів загального шкільного середовища, що складається з архітектурного простору будівлі та прилеглої території, предметного середовища, та володіє певними композиційно-художніми закономірностями. Удосконалено визначення об'єкта дослідження та надано характеристику поняттю «народні школи», як соціального поняття, що характеризувало початкові заклади освіти, які сформувався на початку ХХ ст. за часів руху національного відродження і мали певні стилістичні та пластично-образні особливості. Визначено співвідношення між історичними і сучасними поняттями і термінами, відносно термінологічно-понятійного апарату, який діє в галузі на сьогоднішній день. Предметно-просторове середовище розглядається як носій культурної та національної ідентичності, яка втілювалась в загальному вигляді шкільної будівлі (високі шатрові дахи, ярусні вежі, виділення вхідної групи), елементах народної архітектури у вирішенні елементів фасаду (трапецієподібні вікна і двері, міжвіконний декор, обрамлення вікон і дверей різьбленими лиштвами), розписом чи різьбленням стін і міжвіконних заповнень.

У другому розділі **«Композиційно-художні особливості предметнопросторового середовища народних сільських шкіл України першої половини ХХ ст.»** проаналізовано загальний стан та варіанти типологічних, композиційно-художніх, стилістичних, декоративних вирішень предметнопросторового середовища народних сільських шкіл. Проведено класифікацію народних шкіл першої пол. ХХ ст. за: стильовими та композиційно-художніми ознаками екстер'єру та інтер'єру; місткістю; віком учнів; розміщенням в оточуючому середовищі та наявністю композиційних та видових зв'язків. Авторкою виявлено і досліджено маловивчені аспекти проектування і будівництва народних шкіл в Україні та світі в першій половині ХХ ст., щодо композиційно-художньої, стилістичної та планувально-просторової складових інтер'єрів та умеблювання приміщень шкільних будівель.

У третьому розділі **«Принципи формування предметно-просторового середовища та методи збереження народних шкіл України першої пол. ХХ ст.»** сформульовано ряд принципів формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої половини ХХ ст.: 1) «принцип контекстуальності» (народні сільські школи гармонійно вписані в ландшафт сільської місцевості, враховують оточуючий контекст та природне оточення. Цей принцип обумовлений розташуванням будівель народних шкіл у центрі або уздовж головної вулиці села); крім того, опирається на використання місцевих матеріалів та традицій народного

житла; 2) «принцип динамічності предметного наповнення» (в проектах шкіл Полтавського земства О. Сластіоном приміщення були розділені на функціональні зони, які за необхідності об'єднувалися або трансформувалися (за допомогою спеціальних ширм) залежно від площі приміщення і особливостей його використання. Визначено також інші прийоми зонування: за допомогою кольору, перегородок, меблів, світла та декоративних конструкцій); 3) «принцип ергономічності» (розкривається прийомами меблевого наповнення навчальних класів, обладнання та устаткування шкільних приміщень з урахуванням параметрів користувачів; освітлення та колористичного вирішення навчальних приміщень для створення досконалого предметного середовища та забезпечення комфортного перебування дітей); 4) «принцип спадкоємності» (використання прийомів формування предметно-просторового середовища народного житла – «хата на дві половини»; спадкоємність у формах силуету, дахів і художнього образу будівлі в цілому; використання регіональних традицій в оздобленні фасадів, вхідних груп та облямуванні вікон); 5) «принцип екологічності» (для будівель народних шкіл було характерним використання природних місцевих матеріалів: камінь, глина, цегла, деревина тощо); 6) «принципи гармонізації» (охоплює всі рівні формування шкільного предметно-просторового середовища, а також включає регіональні стилістичні особливості шкільної будівлі, які простежуються в елементах оздоблення фасадів, в тому числі використання характерних орнаментів та символіки; взаємозв'язках елементів декору з іншими деталями будівлі та використання форм і елементів, традиційних саме для певного регіону).

Загалом, можна відзначити рівномірність інформаційного наповнення всіх розділів роботи і високий рівень представлених ілюстративних матеріалів. Дисертація відзначається глибоким і детальним проникненням у дослідження предметно-просторової організації народних сільських шкіл, що є її, безумовно, сильною стороною. Авторка продемонструвала вміння логічно мислити і робити аргументовані ґрунтовні висновки.

До основних здобутків роботи слід виділити наступні:

- заслуговує на увагу уточнення поняття «предметно-просторове середовище народних сільських шкіл, що докладно роз'яснене, обґрунтоване та проілюстроване;
- аналіз предметно-просторового середовища сільських шкіл різних країн та частин світу є ґрунтовним, різнобічним, що охоплює як архітектурні категорії так і елементи дизайну – представлений докладно, зрозуміло та цікаво;

– сильною стороною роботи є, також, широкий погляд на формування сільських шкіл – проаналізовано історичні, економічні та суспільно-політичні чинники, функціонально-планувальні та композиційно-образні складові, приділено увагу до деталей та опорядження – все це підтверджує певний міждисциплінарний характер дослідження;

– удосконалено методику дослідження предметно-просторового середовища сільських шкіл та привернено увагу до унікальності шкільного середовища першої пол. ХХ ст. в Україні.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, наукове і практичне значення одержаних результатів, слід висловити **певні зауваження та побажання:**

1. На сторінці 54 наведена ілюстрація, що представляє чинники формування просторового середовища народних сільських шкіл (Рис.1.6). На думку рецензента, є плутанина у визначенні - чинники згруповані вірно та зрозуміло, але у кожній групі наведені лише внутрішні чинники, у переліку яких є аспекти, що належать до зовнішніх чинників, а саме:

– соціально-економічна група чинників – розвиток промисловості та торгівлі належать, скоріше до зовнішніх чинників;

– культурно-просвітницька група – всі перелічені чинники, на думку рецензента, належать до зовнішніх чинників, оскільки вони впливали явно не тільки на формування шкіл та є зовнішнім поштовхом до формування їх архітектури та предметно-просторового середовища;

– відсутні пояснення щодо означених на рис.1.6 чинників у тексті роботи;

– разом із тим, на сторінках 75-77 наведені фактори впливу, що названі автором роботи як «суспільні» (стор.75), але це саме зовнішні фактори впливу, що могли б бути представлені на рис.1.6.;

– далі, на стор. 77 представлені внутрішні фактори: функціонально-оперативний; технічно-будівельний; формально-виразний – які не фігурують на рис.1.6.;

– на рис. 1.9 (стор.79) представлена методологія дослідження, але немає зрозумілого переліку зовнішніх та внутрішніх факторів – можливо, щоб усунути таку плутанину, факторам треба було приділити окрему ілюстрацію.

2. На сторінці 124, останній абзац: «Функціонально-планувальна організація народної архітектури сільських шкіл України...» - присутня понятійна невідповідність. Фраза мала б звучати наступним чином:

«Функціонально-планувальна організація народних сільських шкіл України».

3. У висновках до розділу 2, пункт 5: «Визначено, що функціонально-просторове вирішення народних шкіл було продовженням традицій формування предметно-просторового середовища народного житла...» - викликає сумніви категорія «Функціонально-просторове вирішення». Загально відомі категорії досліджень об'ємно-просторові, функціонально-планувальні, архітектурно-планувальні рішення тощо.

4. У третьому розділі сформульовано ряд принципів формування предметно - просторового середовища народних сільських шкіл першої половини ХХ ст. (стор. 139 та рис.3.1 на стор. 141): «принцип контекстуальності», «принцип динамічності предметного наповнення», «принцип ергономічності», «принцип спадкоємності», «принципи стильової гармонізації», «принцип екологічності». Означені принципи охоплюють весь спектр аспектів, що вказані у уточненому понятті «предметно-просторове середовище школи», але, можливо, слід було згрупувати принципи, що їх було виведено у роботі, за відповідними категоріями: архітектурний простір та прилегла територія, об'ємно-просторове та функціонально-планувальне рішення тощо. Власне, ті категорії, що самим автором визначені для уточнення поняття «предметно-просторове середовище школи». На думку рецензента, таке групування зробило б чіткішим розуміння поля у якому саме реалізуються ці принципи за умови застосування відповідних ним прийомів.

Тим не менш, не зважаючи на зроблені зауваження, які бажано сприймати скоріше як рекомендації для подальшої наукової роботи, результати представленого дисертаційного дослідження відзначаються науковою новизною і мають обґрунтований характер. Загалом робота має високий рівень і може вважатися суттєвим вкладом у розвиток вітчизняної теорії формування народних сільських шкіл.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Дисертація Верес Марії Костянтинівни «Принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. ХХ ст. в Україні» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», зокрема пп. 5, 6, 7, 8, 9. Робота є самостійною науковою працею.

Виконана з дотриманням академічної доброчесності. Висунуті в ній наукові положення і отримані теоретичні та практичні результати є актуальними, характеризуються єдністю змісту та свідчать про значний особистий внесок здобувача в науку.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Верес Марії Костянтинівни виконана на високому рівні, свідчить про успішне виконання поставленого наукового завдання і оволодіння науковою методологією. Попередньо сформовані наукові завдання були виконані в повному обсязі в межах дисертаційної роботи, представлені в основному тексті та ілюстративних матеріалах. Висновки дисертації свідчать про ґрунтовність виконаного дослідження, нові актуальні та вагомі результати. Дисертація має беззаперечну наукову новизну, яка дозволяє на тлі нових науково-обґрунтованих та підтверджених теоретичних положень, розгорнути новий та перспективний напрям досліджень предметно-просторового середовища народних сільських шкіл. Таким чином, можна стверджувати, що дисертаційна робота Верес Марії Костянтинівни на тему «Принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. ХХ ст. в Україні» представлена на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 022 – Дизайн за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та відповідає напрямку наукового дослідження освітньо-наукової програми КНУБА, а її авторка Верес Марія Костянтинівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 – Дизайн.

Рецензент:

доктор архітектури, доцент,
професор кафедри теорії архітектури
Київського національного університету
будівництва і архітектури



І.Л. Кравченко

Підпис І.Л. Кравченко завіряю
Вчений секретар Вченої ради КНУБА
к.т.н., доцент



М.О. Клименко